

Pathology of Building Facade Design Regulations and Criteria Based on the Pattern of Iranian-Islamic Architecture and Urbanism (Case Study: Behesht Boulevard, Qom City)

ARTICLE INFO

Article Type
Original Research

Author

Zahra Abbasi^{1*}
Farhad Yamola²

How to cite this article

Abbasi, Zahra and Yamola, Farhad. Pathology of Building Facade Design Regulations and Criteria Based on the Pattern of Iranian-Islamic Architecture and Urbanism (Case Study: Behesht Boulevard, Qom City). *Urban Design Discourse*. 2025; 6(4): 53-69.

Doi:

[doi.org/doi.org/10.48311/udd.2025.27567](https://doi.org/10.48311/udd.2025.27567)

¹ Assistant Professor, Department of Architecture, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran

² M. A. in Urban Design, Department of Urban Design, Yazd Branch, Islamic Azad University, Yazd, Iran

ABSTRACT

Objective: Rapid urbanization and city development in Iran—particularly in religious cities like Qom—have progressed with insufficient attention to facade design quality and the principles of Iranian-Islamic architecture. This has led to visual disharmony in the urban landscape. The present study aims to assess the current condition of urban facades in Qom and to propose strategies for restoring Iranian-Islamic identity within the cityscape.

Methodology: A mixed-methods approach (quantitative–qualitative) was employed, including literature review, analysis of national and local planning documents, and fieldwork consisting of direct observation and semi-structured interviews. Initially, indicators and components of Iranian-Islamic architecture were extracted from Quranic texts, religious narrations, and contemporary urban theories to create an evaluation framework. Behesht Boulevard was selected as a representative urban axis for case study analysis.

Findings: Field observations showed that most facades along this axis lack visual coherence, spatial hierarchy, privacy considerations, appropriate use of local materials, and geometrical patterns aligned with Islamic principles. Furthermore, planning document analysis revealed the absence of detailed implementation guidelines, leading to subjective interpretations and weak facade quality control.

Conclusion: This study addresses the gap between regulatory documents and the physical realities of urban development by introducing measurable facade design criteria based on Iranian-Islamic principles. Findings suggest that achieving a cohesive Islamic urban identity and enhancing public space quality in cities like Qom require the integration of theoretical foundations, practical guidelines, and a deep understanding of sociocultural contexts.

Keywords: Urban landscape, Iranian-Islamic architecture, facade design, Qom, design pathology.

* Correspondence

Address: Assistant Professor,
Department of Architecture, Qom
Branch, Islamic Azad University,
Qom, Iran.
Email: zahraabbasi@iau.ir

Article History

Received: 06 May 2025

Accepted: 25 May 2025

Revised date: 01 October 2025

آسیب‌شناسی ضوابط و معیارهای طراحی نمای ساختمان، برمبنای الگوی معماری و شهرسازی ایرانی - اسلامی (نمونه موردی بلوار بهشت شهر قم)

اطلاعات مقاله:

چکیده

نوع مقاله: پژوهشی اصیل

نویسندگان:

زهرا عباسی^{۱*}

فرهاد یامولا^۲

نحوه استناد به این مقاله:

عباسی، زهرا و یامولا. فرهاد. آسیب‌شناسی ضوابط و معیارهای طراحی نمای ساختمان، برمبنای الگوی معماری و شهرسازی ایرانی - اسلامی (نمونه موردی بلوار بهشت شهر قم). گفتمان طراحی شهری مروری بر ادبیات و نظریه‌های معاصر، ۶ (۴)، ۳۳-۵۱.

اهداف: گسترش شهرنشینی و توسعه شهرها در ایران، به‌ویژه در شهرهای مذهبی مانند قم، بدون توجه کافی به معیارهای کیفی طراحی نما و اصول معماری ایرانی-اسلامی، منجر به بروز ناهماهنگی‌های بصری در سیمای شهری شده است. این پژوهش با هدف تحلیل وضعیت موجود نماهای شهری در شهر قم و ارائه راهکارهایی جهت بازآفرینی هویت اسلامی-ایرانی در منظر شهری، انجام شده است.

روش‌شناسی: روش تحقیق ترکیبی (کمی-کیفی) است که در آن از مطالعات کتابخانه‌ای، تحلیل اسناد بالادستی، بررسی ضوابط محلی و همچنین مشاهدات میدانی و مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته استفاده شده است. در گام نخست، با استخراج شاخص‌ها و مؤلفه‌های معماری ایرانی-اسلامی از منابع قرآنی، روایی و نظریه‌های معاصر شهرسازی، چارچوبی برای ارزیابی نماهای شهری تدوین شد. سپس بلوار بهشت به‌عنوان محور شهری شاخص مورد تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها: نتایج حاصل از تحلیل میدانی نشان داد که بیشتر نماهای این محور فاقد انسجام، وحدت بصری، رعایت حریم، سلسله‌مراتب فضایی، کاربرد مصالح بومی و هندسه متناسب با اصول اسلامی هستند. همچنین نتایج بررسی اسناد نشان داد که اسناد ملی و محلی فاقد جزئیات اجرایی لازم برای تحقق معماری اسلامی بوده و موجب اعمال سلیقه‌ای و ضعف در کنترل کیفی نماها شده‌اند.

جمع‌بندی: پژوهش حاضر با هدف پر کردن خلأ میان اسناد موجود و واقعیت کالبدی شهر، مجموعه‌ای از شاخص‌ها و سنجه‌های دقیق طراحی نما بر پایه اصول اسلامی-ایرانی ارائه می‌دهد که می‌تواند مبنایی برای بازنگری در ضوابط طراحی شهری باشد. نتایج تأکید دارند که تنها از طریق یکپارچگی میان مبانی نظری، مستندات اجرایی و درک صحیح از زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی، می‌توان به بازآفرینی منظر شهری اسلامی و ارتقاء کیفیت فضاهای عمومی در شهرهایی مانند قم دست یافت.

واژه‌های کلیدی: منظر شهری، معماری ایرانی-اسلامی، طراحی نما، شهر قم، آسیب‌شناسی.

* نویسنده مسئول:

دکتر زهرا عباسی

نشانی: استادیار، گروه معماری، واحد قم، دانشگاه آزاد

اسلامی، قم، ایران.

ایمیل: zahraabbasi@iaui.ac.ir

تاریخ مقاله

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۲/۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۳/۴

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۷/۹

۱. مقدمه و بیان مساله

طراحی نمای شهری، به‌ویژه در شهرهایی با پیشینه تاریخی، فرهنگی و مذهبی، یکی از عناصر کلیدی در ارتقاء کیفیت بصری و هویتی شهرها محسوب می‌شود. در این میان، شهر قم به‌عنوان یکی از مهم‌ترین شهرهای مذهبی ایران، با دارا بودن جایگاهی ادراکی، فرهنگی و عملکردی، از ظرفیت‌های قابل توجهی برای بازتاب هویت ایرانی-اسلامی برخوردار است. با این حال، در سال‌های اخیر، این شهر با چالش‌هایی جدی در حوزه سیما و منظر شهری مواجه بوده است؛ از جمله گسست بصری، ناهماهنگی در نماها، ضعف در انتقال پیام‌های فرهنگی، و نبود زیبایی‌شناسی هماهنگ با اصول معماری بومی. عدم توجه به معیارهای کیفی در طراحی نماهای شهری، به‌ویژه در محورهای اصلی و شاخص شهر قم، موجب شکل‌گیری عناصر و المان‌هایی شده که نه تنها به بهبود کیفیت بصری منجر نشده‌اند، بلکه فرصت‌های بی‌نظیر این محورها را برای ایجاد ادراک مثبت و ارتقاء هویت شهری از بین برده‌اند. توسعه نامتوازن شهری و غفلت از الگوهای معماری سنتی و اسلامی، سبب کاهش خوانایی، همبستگی و انسجام در بافت شهری شده است. اگرچه در سال‌های اخیر آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌هایی در راستای ساماندهی سیما و منظر شهری تدوین و ابلاغ شده‌اند، اما همچنان خلأهایی در حوزه اجرا، انطباق با زمینه بومی و تحقق واقعی معماری ایرانی-اسلامی مشهود است. این پژوهش با هدف شناسایی آسیب‌های موجود در نمای شهری قم و ارزیابی میزان انطباق آن با اصول معماری ایرانی-اسلامی انجام شده است. همچنین با تحلیل ضوابط و معیارهای موجود، تلاش می‌شود راهکارهایی جهت ارتقاء کیفیت طراحی نما و بازآفرینی هویت بصری شهر ارائه گردد. منظر شهری، بازتاب بیرونی فرهنگ و هویت جامعه است و اصلاح آن می‌تواند نقش مؤثری در بهبود کیفیت زیست شهروندان ایفا کند. در این راستا، پژوهش حاضر ابتدا با مرور تجربیات و نظریات جهانی آغاز شده، سپس با بررسی شرایط موجود در شهر قم، تحلیل ظرفیت‌ها و محدودیت‌های مدیریت شهری، و در نهایت با ارائه پیشنهاداتی اجرایی برای تحقق سیما و منظر منطبق با الگوهای معماری ایرانی-اسلامی ادامه می‌یابد.

۲. پیشینه پژوهش

موضوع سیما و منظر شهری از جمله مباحث مورد توجه نظریه‌پردازان طراحی شهری در دهه‌های گذشته بوده است. صاحب‌نظران مختلف با تأکید بر کیفیت‌های بصری، روان‌شناسی ادراک، خوانایی فضا و هویت مکان، معیارهایی برای طراحی مؤثر و پایدار فضاها را ارائه کرده‌اند. هر یک از این نظریات، با تأکید بر ابعاد مختلف ادراک فضا، کیفیت محیط، و تعاملات اجتماعی، تلاش دارند چارچوب‌هایی برای ارتقاء کیفیت فضاها را

شهری ارائه دهند جدول زیر گزیده‌ای از دیدگاه‌های برجسته در این حوزه را بر اساس معیارهای سنجش کیفیت بصری دسته‌بندی می‌کند که می‌تواند مبنایی برای استخراج مؤلفه‌های طراحی نما در پژوهش حاضر باشد.

جدول ۱. دسته بندی کیفیات بصری ارائه شده توسط نظریه پردازان منظر شهری (مأخذ: نگارنده با استناد به مراجع داخل جدول).

معیار سنجش	کیفیت	نظریه پرداز
محسوریت، فضای مثبت، شکل، بناهای به یاد ماندنی	تعریف فضای، پویایی بصری، مقیاس انسانی، ترکیب هنری، سیرکولاسیون و نقاط مکث، ادراک تدریجی فضا	کامپلوسیت [۳۰]
دیدهای پیاپی، مناظر موجود، مناظر در حال نمایان شدن، اینجا و آنجا	حضور فعالیت انسانی در فضا، تضاد نور و رنگ و اندازه، انسجام فضای باز و بسته، سکانس بصری و تعبیر پرسپکتیو	گوردون کالن [۲۰]
در منظر شهری این معیارها ایجاد فضاهایی است که قابل درک، جذاب و متنوع باشد.	وضوح، پیچیدگی، انسجام، رمز، خوانایی	کاپلان و کاپلان [۲۲]
قرانت پذیری محیط، فرم‌های شهری متباین، به گوش رسیدن آوای گذشته	(قرانت میراث فرهنگی)	ویولچ [۳۱]
عوامل متحرک در شهر(انسان‌ها و فعالیت‌هایشان)، عوامل ثابت جسم شهر(عناصر کالبدی)	راحتی، تنوع، هویت، ارتباط، معنا	کوبن لینچ [۲۳]
بنتلی تأکید بر جنبه‌های غیر عملکردی دارد و فضا باید حس مکان، جذابیت بصری و امکان تعامل اجتماعی را تقویت کند	نفوذپذیری بصری، خوانایی، تنوع(فرم‌ها)، انعطاف پذیری، غنا، امکان شخصی سازی، سازگاری بصری	بنتلی [۱۹]
محسوریت فضاها، پیوستگی لبه‌ها، کنترل محورهای دید و پرسپکتیوها، امتزاج فضای درون و بیرون	فضای شهری موفق، پیوسته، خوانا، دارای هویت، دعوت‌کننده، در مقیاس انسانی، سرزنده، در دسترس، زیبا و پایدار است	راجر ترانسیک [۲۶]
بر امنیت، خوانایی، مالکیت‌پذیری و مقیاس انسانی متمرکز است	حفاظت تاریخی و مرمت شهری، سرزندگی و تنوع استفاده‌ها، محیط‌های فرهنگی، ارزش‌های معمارانه	الیس کلن [۳۸]
خوانایی، مقیاس انسانی، توجه به مکان‌ها مقدم بر ساختمان‌ها، فراگرفتن از گذشته و احترام به بافت	به شهرهای انسان‌محور تأکید دارد و تلاش می‌کند تا شهر را سمت فضای زیبا، پایدار و اجتماعی سوق دهد.	فرانسیس تیبالدز [۳۹]

۲-۱. مروری بر متون و دیدگاه‌های مؤثر در استخراج مؤلفه‌های معماری و شهرسازی اسلامی

نخستین و بنیادی‌ترین منبع برای استخراج شیوه زندگی مسلمانان به طور عام، و اصول ساخت و معماری اسلامی به طور خاص، کلمات نورانی وحی الهی در کتاب مقدس قرآن است؛ کتابی که برای هدایت بشریت نازل شده و همواره راهنمای زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان بوده است. هر مسلمان، آموزه‌های قرآن را الگوی رفتار و منش خویش قرار داده و آن را سرلوحه تصمیمات و سبک زندگی خود می‌داند.

بر این اساس، استخراج اصول نظری و مفهومی معماری اسلامی به‌ویژه در ابعاد فضایی و کالبدی نیازمند بازخوانی و تحلیل آیاتی از قرآن کریم است که به حوزه‌های زیست‌محیطی، همسایگی، آرامش، نظم، زیبایی، و عدالت فضایی اشاره دارند. در همین راستا، جدول شماره ۲ گزیده‌ای از آیات مرتبط با معماری و محیط زیست انسان را ارائه می‌دهد. دومین منبع معتبر در تبیین اصول معماری اسلامی، روایات و احادیث معصومان علیهم‌السلام است که همواره در صدد تشریح، تبیین و تعمیق مفاهیم قرآنی برآمده‌اند.

این آموزه‌ها نه تنها در تفسیر اهداف متعالی دین اسلام نقش دارند، بلکه در شکل‌گیری سبک زندگی اسلامی و نمود آن در کالبد معماری و طراحی فضا نیز تأثیرگذار بوده‌اند. در بسیاری از روایات، تأکید شده است که نمای بیرونی ساختمان نباید به نمایش ثروت و تجمل‌گرایی منجر شود، چرا که این امر می‌تواند مایه تفاخر، حسرت و شکاف اجتماعی شود. در معماری سنتی اسلامی نیز این رویکرد به‌وضوح دیده می‌شود؛ جایی که سادگی، هم‌سویی با محیط و حفظ حرمت اجتماعی بر ظاهر فریبنده ترجیح داده شده است.

در احادیثی از پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار (ع)، به موارد متعددی مانند پرهیز از استفاده از تزئینات افراطی، نهی ساخت خانه‌هایی با ارتفاع آسیب‌زننده به همسایگی، تأکید بر همجواری مناسب با مسجد، و بهره‌مندی از هوای تازه و نور طبیعی اشاره شده است. برای نمونه، پیامبر اسلام، استفاده از مجسمه در معماری را ناپسند شمرده و امام علی (ع) نیز تفاخر در ساخت بناها را نهی کرده‌اند [۲۷]. همچنین، امام حسین (ع) در مواجهه با خانه‌ای مجلل، با انتقاد از افراط در تزئین، فرمودند: «گل‌ها را بالا بردند و دین خود را پایین آوردند» [۲۸]. این آموزه‌ها می‌توانند راهنمایی مؤثر در تدوین معیارهای کیفی طراحی نما بر مبنای اصول اسلامی باشند.

نظریه پرداز	کیفیت	معیار سنجش
پرنس چارلز [۳۶]	مکان، سلسله مراتب، مقیاس، هارمونی، محصوریت	حامی کلاسیک، بومی و پایداری
مایکل ساوتورث [۲۵]	ساختار، خوانایی، فرم، دید، منظر، مقیاس انسانی، هویت	بر تجربه عموم از شهر و فضاهای عمومی تأکید دارد
جونز گرین [۳۷]	شکل شهر تأثیر زیادی بر پایداری زیست‌محیطی، کیفیت زندگی، و مصرف انرژی دارد و شهرهای آینده باید توسعه پایدار و کاهش اثرات زیست‌محیطی را در اولویت قرار دهند	نظم (انسجام، وضوح، پیوستگی)، هویت (کانون، وحدت، شخصیت)، جذابیت (مقیاس، تناسب بصری، عملکردی، سرزندگی، هارمونی)
برایان گودی [۳۵]	هماهنگی با بستر موجود، تنوع، مقیاس انسانی، امکان شخصی سازی، سرزندگی، خوانایی، غنا	ادراک فضا، خوانایی شهری و کیفیت بصری محیط شهری تأکید دارد
هاتن وهانتر [۳۴]	کیفیت زندگی شهری، تعاملات اجتماعی و پایداری	تنوع، تمرکز، مقیاس مناسب، روابط خلاقانه
پاتروکرومونا [۳۳]	پایداری، قابل دسترسی و منطبق با هویت شهری	خوانایی، منظر عینی شهر، فرم مصنوع، منظر.
جک نسر [۴۰]	ادراک انسانی از فضای شهری و اثر آن بر احساسات و رفتارها، طراحی انسان محور	محیط‌های مهرانگیز (طبیعی بودن، باز بودن، اهمیت تاریخی، نگهداری، نظم)
کرومونا [۳۲]	کیفیت تنها به طراحی وابسته نیست، بلکه مدیریت، سیاست‌گذاری و فرآیندهای شهری نیز در آن نقش کلیدی دارند. شهرها باید بر اساس اصول پایداری، کارایی، هویت، و تعامل اجتماعی طراحی و مدیریت شوند	تناسبات و ارتباطات، مقیاس بصری، غنا، ریتم و مفصل بندی، الگو و ریتم
اوبینگ [۲۱]	طراحی شهری انسان‌محور، پایداری، و تنوع بصری حمایت می‌کند و معتقد است که شهرها باید برای مردم طراحی شوند، نه فقط برای خودرو	مقیاس انسانی، خوانایی، محصوریت، وضوح، نظم

جدول ۲. منتخبی از آیات قرآن در زمینه هنر و معماری اسلامی

سوره	ترجمه	توضیح	مفهوم
۱ حشر ۲۴	اوست خدای خالق نوساز صورتگر (که) بهترین نام‌ها (و صفات) از آن اوست، آنچه در آسمان‌ها و زمین است، (جمله) تسبیح او میگویند و او عزیز حکیم است	خلوص و پاکی تزیینات وابسته به معماری، هنرهای آمیخته به مفاهیم عرفانی و قرآنی هنری که انسان را به خلوت درونی و وحی الهی رهنمون میکند و منبع الهام او پیش از هر چیز تجلی وحدت الهی در جمال و نظم عالم است	تسبیح خداوند یکتا
۲ نور ۳۵	خداوند نور آسمان‌ها و زمین است؛ مثل نور خداوند همانند چراغدان است که در آن چراغی باشد، آن چراغ در حبایی قرار گیرد، حبایی شفاف و درخشنده، همچون یک ستاره فروزان خداوند به سوی نور خود (دین خود) هر که را بخواهد هدایت میکند و خداوند برای مردم مثال‌ها می‌زند و خدا به همه چیز داناست.	نور خداست که از آن، نور عام عالمی نشئت می‌گیرد، نوری که هر چیزی با آن روشن می‌شود و با وجود هر چیزی مساوی است و این همان رحمت عام الهی است. مقصود از نور خدا همان نور ایمان و معرفت است که به مؤمنان اختصاص دارد [۲۹].	تأکید بر نور
۳ اعراف ۷۴	به یاد آرید زمانی را که خداوند پس از قوم عاد شما را جانشین آنان کرد و در این سرزمین جایبان داد و اینک کوشک‌ها می‌سازید و از کوه‌ها خانه‌ها می‌تراشید، به یاد آرید نعمت‌های خدا را و فساد نینگیزید	تأکید بر استفاده بهینه از بوم و اقلیم در ساخت معماری و در واقع نقش طبیعت در معماری، ضمن اینکه در آن باید همواره یاد خداوند را پیش گرفت	استفاده از زمین: بهینگی مکان و سازه و مصالح مناسب
۴ بقره ۱۴۳	و بدین‌سان شما را امتی میانه قرار دادیم تا بر مردم گواه باشید و پیامبر هم بر شما گواه باشد	وجود تعادل اجتماعی و بروز آن در تعادل میان توده‌های مردم	عدل
۵ یونس ۸۷	و به موسی و برادرش (هارون) وحی کردیم که برای قومتان (به جای صحرانشینی) در مصرهایی فراهم کنید و خانه‌های خود را روبه روی یکدیگر و به سوی قبله قرار دهید و نماز را برپا دارید و (ای موسی) مؤمنان را بشارت (پیروزی) ده	اهمیت جهت‌گیری خانه‌ها و به نوعی با تأکید بر راستای مشخص که همان قبله است. ضمن اینکه خانه‌ها باید روبه روی یکدیگر طراحی شوند که این امر نیز متضمن برقراری روابط اجتماعی و ایجاد وحدت در اجتماع می‌شود	هم جهت بودن خانه‌ها به سمت قبله، روبه روی هم قرار داشتن خانه‌ها

عمومی و خصوصی و نیز عنصری که در محل تلاقی معماری و شهرسازی قرار دارد، واجد نقش‌های متنوع کالبدی، عملکردی و معنایی است. زمانی می‌توان از نمای یک ساختمان انتظار اثرگذاری مطلوب در سطح شهری داشت که در طراحی آن، هر سه بُعد مذکور به‌شکل هم‌زمان و متعادل لحاظ شده باشند. در این میان، مفاهیم و تعالیم اسلامی می‌توانند به‌عنوان چارچوبی معنایی، جهت‌دهنده فرآیند طراحی باشند و از آن پشتیبانی کنند. محیط زیست انسانی، از جمله ساختار کالبدی شهرها، همواره بازتابی از باورها، ارزش‌ها و نگرش‌های حاکم بر جوامع بوده است. شهر اسلامی نیز همچون دیگر گونه‌های فرهنگی شهر، محصول روابط متقابل و درهم‌تنیده‌ای میان مؤلفه‌های ذهنی، رفتاری و کالبدی است. نخست، فضای فکری شهر در بستر کنش متقابل میان مدیران شهری و شهروندان شکل می‌گیرد؛ این فضا حامل ارزش‌ها و جهان‌بینی اسلامی است که تصمیم‌گیری‌های کلان و کنش‌های روزمره را تحت تأثیر قرار

طراحی نمای شهری یکی از پیچیده‌ترین عرصه‌های مداخله در فضای شهری است که نیازمند رویکردی میان‌رشته‌ای و تخصصی است. در صورتی که این امر به متخصصان ذی‌ربط سپرده شود، می‌توان امیدوار بود که ضمن ارتقای کیفیت بصری شهر، حقوق عمومی نیز به‌درستی رعایت شود. بسیاری از پژوهشگران معتقدند که برای بازآفرینی کیفیت فضاهای معماری اسلامی-ایرانی، نباید صرفاً به بازتولید نمادها و جلوه‌های صوری همچون مصالح سنتی، پنجره‌های مشبک یا حوض‌های مرکزی اکتفا کرد؛ چرا که این عناصر در شرایط کنونی، فاقد توجیه عملکردی، اقتصادی و حتی فرهنگی هستند. با این حال، تحلیل چرایی رواج این عناصر در دوره‌های گذشته، می‌تواند به درکی عمیق‌تر از مفاهیم زیربنایی منجر شود و زمینه‌ساز ارائه تعابیر معاصر از اصول بنیادین معماری اسلامی گردد؛ تعابیری که بتوانند سیمای شهرهای امروز ایران را از منظرهای جهانی متمایز سازند. نما، به‌عنوان مرز میان فضای

ابعاد چندگانه نما		اصول بنیادین پشتیبان	مؤلفه‌های ضروری جهت تحقق
ابعاد عملکردی	ارتباطی	توحید - نبوت - عدل - امامت	انسان مؤمن و عابد، محیط طبیعی متذکر، تجمع و مرابطه بر پایه اخوت، تعلیم و تزکیه تعالی بخش، سکونت تأمین کننده آسایش جسمی، امنیت، تأمین معیشت مکفی و حلال، تعلیم و تزکیه تعالی بخش - حاکمیت ولی عادل الهی، قانون مبتنی بر قرآن
	معرفی و شناخت		
	محافظة		
	جزئی از کل		
	اجتماعی و فرهنگی		
ابعاد کالبدی	ترکیب رنگ	توحید - نبوت - عدل - امامت - معاد	قانون مبتنی بر قرآن محیط طبیعی منعم، سکونت تأمین کننده آسایش جسمی، امنیت، تأمین معیشت مکفی و حلال، عمران و آبادانی عمومی و متعادل محیط طبیعی متذکر، تجمع و مرابطه بر پایه اخوت
	نور پردازی		
	مصالح		
	هندسه		
	اصول زیبایی شناسانه		
ابعاد معنایی	مدیریت شهری اسلامی	توحید - نبوت - عدل - امامت - معاد	حاکمیت مدیر عادل و معتقد - جاری بودن قوانین مبتنی بر قرآن - وجود متخصصین مدیریت و طراحی اسلامی شهر - یکپارچگی مدیریتی - شهروند مومن و عابد - همبستگی و اخوت اجتماعی - عمران و آبادانی عمومی، در دسترس بودن طبیعت، افقی بودن ساختار شهر - محله محور بودن - امنیت و آسایش جسمی - تناسب کارکرد مصرفی با زمین - معیشت مکفی تعلیم و تزکیه تعالی بخش - تذکر و تفکر
	اجتماع شهر اسلامی		
	کالبد شهری اسلامی		
	عملکرد شهر اسلامی		
	فرهنگ شهر اسلامی		

نمودار ۱. ارتباط ابعاد متنوع نما با ضرورت‌های معماری ایرانی اسلامی در جهت تحقق بخشی به آن‌ها ماخذ: نگارنده

۲-۲. بررسی ارتباط اسناد فرادست و مصوبات کمیته نما و تناظر مفهومی آنها با چهارچوب شهر اسلامی

پس از تشریح و تبیین «چیستی و چگونگی معماری و شهرسازی اسلامی» و مفاهیم مرتبط با آن، در این بخش، مواد و مفاد موجود در اسناد فرادست شهر و شهرداری قم در نسبت با چهارچوب بیان شده از شهر اسلامی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. این اقدام زمینه ساز ارائه پیشنهادها و سیاستی در ادامه بوده است. جهت دستیابی دقیق به اهداف مدنظر، بندهایی از قوانین که دارای تناظر کامل و یا نسبی با چهارچوب و مؤلفه‌های تبیین شده شهر اسلامی هستند معرفی شده‌اند. در گام بعد نیز موارد مورد غفلت اسناد در چهارچوب موضوعی مورد هدف خود آن در نسبت با مبانی شهر اسلامی شناسایی و ارائه شده‌اند.

می‌دهد. در گام بعد، فضای رفتاری از طریق قوانین، هنجارها و قواعد اخلاقی تجلی می‌یابد و به تنظیم مناسبات اجتماعی، تعاملات شهروندی و نحوه مواجهه با محیط مصنوع می‌پردازد. سرانجام، این سطوح ذهنی و رفتاری در ساختار عینی شهر نمود می‌یابد و محیطی را پدید می‌آورد که علاوه بر تبعیت از اصول اسلامی، یادآور آن‌ها نیز هست و زمینه‌ساز تحقق سبک زندگی اسلامی در بستر کالبدی می‌شود. در این چارچوب، نمای شهری دیگر صرفاً یک پوشش بیرونی برای ساختمان نیست، بلکه تجسمی از هویت دینی، فرهنگی و اجتماعی جامعه است که می‌تواند در جهت تحقق الگوی زیست مؤمنانه ایفای نقش کند. چنین نگرشی به طراحی نما، فراتر از فرم و ماده، به معنا و ارزش‌هایی توجه دارد که در طول تاریخ، پیوسته در بطن شهرهای اسلامی حضور داشته‌اند و اکنون نیازمند بازتولید خلاقانه و معاصرند.

جدول ۳. بررسی مؤلفه‌های معماری اسلامی در سندهای موجود ماخذ: نگارنده

ردیف	عنوان سند	موارد سیاستی	تناظر با چهارچوب معماری و شهرسازی ایرانی اسلامی	غفلت‌های سیاستی در تناسب با معماری و شهرسازی اسلامی
۱	سیاست‌های کلی نظام در شهرسازی در تاریخ ۲۹ اسفند ۱۳۸۹	ماده ۲: تعیین ابعاد کالبدی شهرها در گسترش افقی و عمودی با تأکید بر هویت ایرانی اسلامی و با رعایت ملاحظات فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، امنیتی، حقوق همسایگی و امکانات زیربنایی و الزامات زیست محیطی و اقلیمی ماده ۹: رعایت هویت تاریخی و معنوی شهرها در توسعه و بهسازی محیط شهر به ویژه قم و مشهد	توجه حداقلی و کلی به ساختار افقی و اندازه شهر. توجه حداقلی به مؤلفه‌ها و مباحث همسایگی توجه حداقلی به «تذکر تأمین کننده آرامش روحی» در شهرهای زیارتی	- عدم در نظر گرفتن هدف کلان از شهرسازی در نسبت با مبانی اسلامی و اصول بنیادین تأثیرگذار بر شهر اسلامی در شهرسازی - عدم توجه به متذکر بودن بستر - عدم تکیه بر مسجد و محله محوری - عدم توجه به وجوه الهی، مدیریتی و تمدنی شهرسازی. - عدم توجه به آموزش و الزامات محتوایی اسلامی - عدم توجه به آثار سرمایه ای زمین - عدم ارائه سیاست شهرسازی افقی و مردمی سازی
۲	سیاست‌های کلی نظام در مسکن ۲۹ اسفند ۱۳۸۹	ماده ۸: رعایت ارزش‌های فرهنگی و حفظ حرمت و منزلت خانواده در معماری مسکن	توجه حداقلی و کلی به مؤلفه سکونت امن و آسایش جسمی و قوانین و ضوابط مبتنی بر قرآن	- عدم توجه به همسایگی و مسجد و آسایش در راستای تقویت ایمان - عدم توجه به آموزش و پژوهش و محتوایی اسلامی، آثار سرمایه ای زمین، افقی سازی و مشارکت مردم
۳	سیاست‌های کلی نظام در آمایش سرزمین ۲۱ آذر ۱۳۹۰	ماده ۵: ترویج و نهادینه سازی سبک زندگی ایرانی- اسلامی و مقابله با ابعاد نامطلوب زندگی غربی	توجه به سبک زندگی ایرانی اسلامی	عدم توجه به لزوم حرکت به سمت خانه ویلایی و وسیع در شهرسازی، جهت افزایش جمعیت و تحکیم خانواده.
۴	سیاست‌های کلی خانواده در تاریخ ۱۶ شهریور ۱۳۹۵	ماده ۲: محور قرار گرفتن خانواده در قوانین، برنامه و سیاست‌های اجرایی و تمام نظامات آموزشی ماده ۵: تحکیم خانواده و ارتقاء سرمایه اجتماعی آن بر پایه رضایت و انصاف، احترام و مودت با تأکید بر ایجاد فرصت حضور مؤثر خانواده ماده ۸: ایجاد فضای سالم و رعایت روابط اسلامی	توجه ویژه به معماری و شهرسازی در موضوع خانواده. توجه ویژه به مسجد محوری توسعه خانه حیاطدار و دارای قابلیت سکونت اقوام در کنار هم در راستای برقراری اخوت اشاره ضمنی به رعایت حرائم	- عدم توجه به سیاست‌های کلان کشور در حوزه سرمایه ای بودن زمین و مسکن و آثار منفی آن بر خانواده محوری در معماری و شهرسازی. عدم توجه به تأثیر مثبت رویکرد محله محوری در تحکیم بنیان‌های خانواده در شهرها. عدم توجه به ایجاد امکان مردمی سازی ساخت خانه در راستای تقویت بنیان‌ها و استحکام خانواده
۵	سیاست‌های محیط زیست ۲۶ آبان ۱۳۹۴	ماده ۱۲: تدوین منشور و نهادینه سازی فرهنگ و اخلاق زیست محیطی مبتنی بر ارزش ایرانی اسلامی	توجه حداقلی اخلاق در محیط زیست	- غفلت از توجه به متذکر بودن و منعم بودن محیط زیست برای انسان در انواع سکونتگاه‌ها
۶	سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه ۹ تیر ۱۳۹۴	ماده ۴۸: هویت بخشی به سیمای شهرو روستا و بازآفرینی و روزآمدسازی معماری ایرانی - اسلامی	توجه کلی و حداقلی به معماری ایرانی اسلامی.	- عدم توجه به شهرسازی و مسجد و محله محوری - عدم توجه به آثار سرمایه ای زمین و شهرسازی افقی و رویکرد مردمی سازی و آسایش
۷	سند ملی معماری و شهرسازی ایرانی اسلامی در تاریخ ۵ اسفند ۱۳۹۵	ماده ۱: تدوین و تصویب و رعایت سبک معماری و شهرسازی ایرانی اسلامی بر مبنای میراث معنوی مشترک و با استفاده از فنون و مهارت و شیوه پدیدآمده در ادوار ایران و پاسخگوی نیازها ماده ۲: نهادینه سازی و توسعه روابط و تعاملات خانه مسجد، مدرسه، محله و مراکز فرهنگی با مرکزیت مسجد ماده ۳: ایجاد کرسی‌های نظریه پردازی و قطب‌ها و مراکز علمی، عملی و پژوهشی جامع، ارتقای سطح دانش و توانمندی فنی، اصلاح و بازنگری در محتوا، رشته‌ها، گرایش و شیوه‌های آموزشی در حوزه معماری و شهرسازی ایرانی - اسلامی ماده ۶: ارتقاء شاخص عدالت در مسکن و شهرسازی و تأمین آن برای اقشار گوناگون و رصد دائمی آن ماده ۷: مدیریت فضای زیست در جهت زیباسازی و تأمین نشاط و پرهیز از تجملگرایی	توجه کلی به موضوع لزوم نظریه پردازی شهر اسلامی با همکاری حوزه و دانشگاه در فرایند نظری و عملی تحقق شهر اسلامی توجه به مسجد و محله محوری و اخوت، معیشت تعلیم و تزکیه مسجد توجه به موضوعات نظریه پردازی شهر اسلامی با همکاری حوزه و دانشگاه و آموزش متخصصین و مدیران شهری ذیل فرایندهای نظری و عملی تحقق شهر اسلامی توجه به سکونت امن با آسایش، عمران و آبادانی و حاکمیت ولی عادل توجه ضمنی به مؤلفه «محیط طبیعی متذکر	عدم ترسیم هدف و چشم انداز مشخص ذیل اهداف نهایی - غفلت از موضوعات مدیریتی و اجتماعی شهر و شهرسازی اسلامی. عدم توجه به لزوم «چرخش سیاست کلان از بلندمرتبه سازی به کوتاه مرتبه سازی» عدم توجه به همراهی حوزه و دانشگاه در نظریه پردازی - عدم اشاره به لزوم «خارج کردن سرمایه، سرمایه دار و بازار به معنای کلان آن از محوریت توسعه شهری در سیاست‌ها و قوانین کلان.» عدم توجه به لزوم «یکپارچه سازی مدیریتی حوزه سیاستگذاری، برنامه ریزی و اجرایی مدیریت شهری و شهرسازی کشور.» عدم توجه کافی به لزوم وجود نگاه متذکرانه به طبیعت عدم توجه به موضوع «معیشت مکفی و حلال»

عنوان سند	مورد سیاستی	تناظر با چهارچوب معماری و شهرسازی ایرانی اسلامی	غفلت‌های سیاستی در تناسب با معماری و شهرسازی اسلامی
۸ مصوبه‌ی ضوابط و شاخص‌های جهت‌ارزبایی هویت شهرسازی و معماری اسلامی - ایرانی ۱۴ اسفند ۱۳۹۱	بند: ۱-۴ هدف از شهرسازی فراهم آوردن زمینه تعالی انسان مطابق با آموزه دین اسلام و توسعه روابط اجتماعی و تولید مظاهر و آثار هویت‌مند هنری	اشاره به هدف «تحقق فضای حیات طیبه جهت حصول انسان به کمال معنوی و الهی»	- عدم ترسیم هدف و چشم انداز مشخص ذیل اهداف غایی دین اسلام. - غفلت از موضوعات مدیریتی شهر اسلامی. - عدم توجه به موضوع «آموزش متخصصین و مدیران»
	بند: ۲-۲ رعایت اصل محرمیت در مراتب گوناگون، متناسب با ویژگی فرهنگی و طبیعی - فراهم نمودن زمینه بهبود ساختار و ایجاد سرمایه اجتماعی فراهم نمودن زمینه مناسب جهت تغییر نگرش سودآوری اقتصادی به شهر و معماری، به خصوص در شهر و بافت. برنامه برای حذف عوامل مخل تحقق معماری ایرانی اسلامی	توجه به مؤلفه‌های «قوانین و ضوابط مبتنی بر قرآن» «تجمع و مرابطه بر پایه اخوت» «خروج زمین و مسکن از حیطه کالاهای سرمایه‌ای» ذیل اصلاح سیاست کلان اقتصادی و فرهنگی و توجه به فرایندهای تحقق شهر اسلامی	عدم توجه به چرخش سیاست کلان شهرسازی از بلندمرتبه سازی و شهرسازی متراکم به کوتاه مرتبه سازی و توسعه افقی» - عدم توجه به لزوم همراهی حوزه با دانشگاه در فرایند نظریه پردازی شهر اسلامی.
	در تعیین نظام ارتفاعی بناها و تعداد طبقات ساختمانها تبعیت از ویژگی‌های طبیعی، فرهنگی، اجتماعی و تاریخی شهر الزامی است.	عدم توجه به چرخش سیاست کلان شهرسازی از بلند مرتبه سازی به توسعه افقی	- عدم اشاره به لزوم «خارج کردن سرمایه، سرمایه دار و بازار به معنای کلان آن از محوریت توسعه شهری در سیاست‌ها و قوانین کلان»
	تأکید بر محوریت مساجد در شهر	توجه به مسجد محوری	- عدم توجه به لزوم نظریه پردازی در حوزه شهر، شهرسازی و معماری اسلامی.
	توسعه و ارتقاء کیفی فضای شهری به منظور افزایش تعاملات اجتماعی و حیات مدنی	توجه به مؤلفه «تجمع و مرابطه بر پایه اخوت»	- عدم توجه کافی به محله محوری در شهرسازی. - عدم توجه به لزوم «یکپارچه سازی مدیریتی حوزه سیاستگذاری، برنامه ریزی و اجرایی مدیریت شهری و شهرسازی کشور»
	تقویت و ایجاد نشانه‌های شهری و افزایش خوانایی متناسب با هویت فرهنگی، تاریخی، با عنایت به بناهای مذهبی و هویت طبیعی شهر	توجه ضمنی به مؤلفه‌های «تذکر و تفکر تأمین کننده آرامش روحی» و «محیط طبیعی متذکر»	- عدم توجه به لزوم وجود نگاه متذکرانه به طبیعت و عناصر آن و محیط مصنوع. - عدم توجه به عدالت و «عمران و آبادانی» عمومی در شهر
	در تهیه طرح توسعه شهری و روستایی ارائه راهکارهایی در بهره برداری از مواهب الهی	توجه ضمنی به مؤلفه‌ی «محیط طبیعی منعم و متذکر»	
	رعایت اصل محرمیت، حقوق همسایگی و عدم اشراف، در طراحی و تدوین ضوابط	توجه به مؤلفه‌ی «قوانین و ضوابط مبتنی بر قرآن»	
ماده ۴ مرجع رسیدگی	حضور اساتید و متخصصان دانشگاهی گامی در ارتباط با دانشگاه و تقویت حوزه مبانی نظری ایرانی اسلامی می‌باشد	پیشنهاد می‌شود در جلسات از متخصصان استحکام و ایمنی نماد عوت به عمل آید. اعضا حاضر در جلسه صرفاً در زمینه مسائل زیبایی شناسی نظر ندهند و در جهت ارتقا کیفیت و تقویت معیارهای معماری اسلامی تلاش کنند	
مدارک و مستندات جهت بررسی نما	در این نامه فعلی توجه به تصاویر از همسایگان مجاور نشان دهنده توجه به حسن همجواری می‌باشد	- پیشنهاد می‌شود در ساختمان‌های بافت و مناطق خاص اخذ تاییدیه دقیق اضافه شود. در بافت نوساز نظر همسایگان و اعتراضات مطرح گردد. نمونه ای از مصالح مصرفی ارائه شود. گواهی عدم مغایرت با طرح تفصیلی ارائه شود.	
دستورالعمل ساماندهی نماهای شهری قم	۱-۴ رعایت مبانی معماری اصیل ایرانی اسلامی و الگوی حاکم بر معماری بومی شهر قم الزامی است و استفاده از سبک و فرم نامتعارف غیر مجاز است.	کاملاً تأکید بر رعایت معماری ایرانی و اسلامی دارد	به صورت کلی مفاهیم مطرح شده و ملاک و معیار دقیقی ارائه نشده است تا ارزیابی صورت پذیرد
۳-۴ نمای ساختمان‌ها بایستی به نحوی طراحی شود که شکل، مقیاس، مصالح، رنگ و تناسب حجم آن، هماهنگ با محیط پیرامون باشد و توصیه میشود از مصالح بوم آورد استفاده گردد.	کاملاً تأکید بر رعایت معماری ایرانی و اسلامی دارد	در این بخش علی‌رغم تأکید بر اصول معماری و شهرسازی اسلامی تعریف دقیقی جهت رعایت طراحان ارائه نشده است و پیشنهاد می‌گردد با توجه به توسعه فناوری و ورود مصالح جدید از مصالح جدید استقبال شود.	
۴-۴ رنگ	کاملاً تأکید بر رعایت معماری ایرانی و اسلامی دارد	استفاده از رنگ در معماری ایرانی - اسلامی، صرفاً یک تزئینی نیست بلکه نمادی از فرهنگ، اعتقادات و ارتباط انسان با طبیعت است. این موارد به این نامه اضافه گردد	
۴-۵ مصالح	کاملاً تأکید بر رعایت معماری ایرانی و اسلامی دارد	با توجه به اهمیت حفظ هویت و تطابق آن با اقلیم و فرهنگ ایرانی، موارد زیر به‌عنوان اصول کلی در انتخاب و استفاده از مصالح نمای ساختمان‌ها پیشنهاد می‌شود	

استخراج‌شده، مورد تحلیل قرار گرفتند. گردآوری داده‌ها از طریق مشاهده مستقیم و نیز انجام مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با سه گروه اصلی شامل مسئولان شهری، سازندگان و ساکنان انجام شد. هدف از این مصاحبه‌ها، استخراج لایه‌های معنایی پنهان در مواجهه با مفهوم نمای شهری از دیدگاه این گروه‌ها بود. تحلیل کیفی داده‌های مصاحبه بر اساس روش پیشنهادی روبین و گیلهام صورت پذیرفت که شامل پیاده‌سازی کامل مصاحبه‌ها، مرور دقیق، کدگذاری مفاهیم کلیدی، دسته‌بندی مضامین مشترک و در نهایت بازخوانی انتقادی متن جهت درک عمیق‌تر معناهای بیان‌شده توسط مصاحبه‌شوندگان است.

برای مستندسازی یافته‌ها، تمرکز بر محورهای اصلی نظیر معنا و عملکرد نمای ساختمان، جایگاه مؤلفه‌های معماری ایرانی-اسلامی و دلایل عدم تحقق این مؤلفه‌ها در بافت مورد مطالعه بود. روش نمونه‌گیری در بخش کیفی به صورت هدفمند و قضاوتی انجام شد و شامل افراد کلیدی در فرآیند طراحی و بهره‌برداری از نمای ساختمان‌ها بود. با توجه به نامشخص بودن حجم جامعه آماری در بخش کمی، برای تعیین حجم نمونه از اصول مرتبط با مدل‌یابی معادلات ساختاری استفاده شد؛ بر این اساس، حداقل ۵ تا ۱۰ نمونه برای هر متغیر مستقل در تحلیل‌های آماری لحاظ گردید.

شکل ۱. بهشت قم ماخذ: نگارنده

۵. بحث و یافته‌ها

۵-۱. بررسی مؤلفه‌های معماری ایرانی و اسلامی در نمای ساختمان‌های خیابان بهشت قم

بلوار بهشت از محله‌های سالاریه و زنبیل آباد قم عبور می‌کند و مکان‌های مهمی مانند سازمان فرهنگی، اجتماعی ورزشی شهرداری قم، آموزش و پرورش ناحیه ۴، معاونت خدمات شهری

غفلت‌های جدی و مهمی در نسبت با چهارچوب کلانشهر اسلامی در اسناد فرادستی مشاهده می‌شود. تا این‌ها پر نشده و از آن مهمتر تا نگرشی جامع نسبت به شهر اسلامی و راهبردهای عملیاتی آن در فکر و ذهن مدیران اجرایی کشور شکل نگیرد، تحقق شهر اسلامی با چالش‌های جدی مواجه می‌شود. در بررسی اسناد محلی نیز کلی‌گویی و عدم ارائه چک لیست‌های دقیق منجر به بروز اعمال سلیقه در بررسی‌های کمیته نما شده است و این امر خود می‌تواند موجب بی‌عدالتی و اهمال کاری گردد.

۳. جمع‌بندی و ارائه شاخص‌ها

با عنایت به مطالعات انجام شده در قسمت پیشین این پژوهش، مرحله تبیین سنجه‌ها نیازمند تدقیق اصول مستخرج از قرآن، احادیث و سایر متون معتبر موجود، نیز تفسیر آنهاست، طبق فرایند اصل تا سنجه، بتوان بر مبنای آن به سنجه‌هایی درست و اصولی برای تحلیل فضایی کالبدی شهر بر اساس اصول معماری و شهرسازی ایرانی اسلامی دست پیدا کرد؛ لذا در این مرحله، شاخص‌های مستخرج از مرحله قبل تحلیل و مطالعه شده است و هرکدام از شاخص‌ها طبق فرایند منطقی حاکم بر روند سلسله مراتبی، بر طبق نظر صاحب‌نظران به تعدادی سنجه منتج شده که تعریف و میزان استناد به این سنجه‌ها در ذیل آمده است.

۴. روش‌شناسی تحقیق

این پژوهش ماهیتی کاربردی دارد و با بهره‌گیری از رویکردی ترکیبی (کمی و کیفی) انجام شده است. در گام نخست، مطالعات کتابخانه‌ای به منظور بررسی ادبیات نظری و استخراج مفاهیم مرتبط با معماری ایرانی-اسلامی و انعکاس آن در نمای ساختمان‌ها صورت پذیرفت. در این بخش، تلاش شد تا مفاهیم کلیدی، مؤلفه‌ها و معیارهای مؤثر بر تحقق ارزش‌های ایرانی-اسلامی در نمای بناها شناسایی و طبقه‌بندی شوند. این مؤلفه‌ها در ادامه، مبنای تحلیل محتوای اسناد قانونی و مقررات اجرایی در سطوح مختلف (ملی تا محلی) قرار گرفتند تا هم‌پوشانی و مغفول ماندگی‌ها در آن‌ها مشخص شود. در مرحله بعد، به منظور تکمیل تحلیل‌های نظری، داده‌هایی از بررسی میدانی گردآوری شد. از آنجا که بسیاری از اسناد بالادستی فاقد جزئیات اجرایی‌اند، تمرکز مطالعات میدانی بر دستورالعمل‌ها و ضوابط شهرداری قم در زمینه سیما و منظر شهری بود. در این راستا، بلوار بهشت واقع در محله سالاریه شهر قم به‌عنوان بستر مطالعات میدانی انتخاب شد.

برای ارزیابی میدانی، ساختمان‌هایی با عمر کمتر از پنج سال در این بلوار انتخاب و با بهره‌گیری از مؤلفه‌های نظری

جدول ۴. تحلیل محتوایی مؤلفه‌های نما ماخذ: نگارنده

منبع	اصل	نمود	شاخص	سنجحه
قران و احادیث	توحید		پیوستگی	وجود ارتباط با سایر فضاهای شهری اتصال و ارتباط اجزا پیروی از الگوی واحد در نما وجود موتیف‌های اصلی و نمایان کاربرد مصالح مشترک
			سادگی	سادگی شکل کلی فضا سادگی فرم توده‌ها سادگی اجزا عدم تفاخر و جلب توجه نما
	وحدت		مرکزگرایی	برجستگی ابنیه و فضاهای مذهبی تقارن
			تداوم	شفافیت سطوح
	کثرت		توازن	موزونی روابط فضایی موزونی اشکال موزونی فعالیت‌ها
			سلسله مراتب	رده‌بندی فضایی رده‌بندی کالبدی رده‌بندی عملکردها رده‌بندی در نگاره‌ها
	سیر از ظاهر به باطن	تذکر	نمادگرایی	وجود فرم‌های سنتی (گنبد، قوس) کاربرد رنگ و بی رنگی‌های واجد ارزش وجود کتیبه و نوشته‌ها
			طبیعت‌گرایی	حضور گیاه و درخت در فضا حضور آب در فضا استفاده از ویژگی‌های طبیعی شکل زمین
		نور	نور	استفاده از مصالح جلوه گر نور در بناهای مذهبی و شاخص
			تزئین	کاربرد تزئینات (طرح‌های هندسی و اسلیمی) در بناهای مذهبی و شاخص
جمال و جلال	زیبایی		تناسب ورودی	استحکام بصری نما
			تناسب پیش آمدگی‌ها	تناسب مصالح
	نسبیت و تناسب اجزا		تناسب کتج‌ها	تناسب کتج‌ها
			پیمون بندی	پیمون بندی
	رمز و راز	پنجچیدگی		
عدالت	همه شمولی	امنیت و آرامش	برخورداری از هوا و نور طبیعی	حس امنیت آسایش اقلیمی
			توزیع عادلانه و متناسب بودن اجزا	
	حقوق امت	تعدال		

ادامه جدول ۴. تحلیل محتوایی مؤلفه‌های نما ماخذ: نگارنده

منبع	اصل	نمود	شاخص	سنججه
	محرمیت	حکیم، ۱۳۸۱	حریم بصری	عدم اشراف به فضای خصوصی مسکونی
		پیرنیا، ۱۳۷۴		عدم اشراف به درها و پنجره‌های مجاور
		مرتضی، ۱۳۸۷		عدم مزاحمت ارتفاع و زائده‌های مرتفع ساختمان
	حکیم، ۱۳۸۱	مرتضی، ۱۳۸۷	حریم صوتی	استفاده از مصالح عایق صدا
		نقی زاده، ۱۳۸۵		عدم وجود روزنه‌های عبوردهنده صدا
	مردم‌واری	توسلی، ۱۳۶۵	محصولیت	نسبت مناسب بدنه به عرض در فضاها
				عدم وجود فضاهای خطی یکنواخت
		پیرنیا، ۱۳۷۴	مقیاس انسانی	وجود فضاهای نیمه عمومی / نیمه خصوصی
		پیرنیا، ۱۳۶۴	احساسات انسانی	حس نزدیکی و حفاظت
		توسلی، ۱۳۶۵		حس امنیت
	کارایی	پیرنیا، ۱۳۷۴	کاربردی بودن اجزا	استفاده از تزئینات تامین کننده کارکردهای دیگر
		پیرنیا، ۱۳۷۴		انعطاف پذیری بنا
				عدم به کارگیری نقش برجسته و تزئینات بیگانه
	نیارش	ایستایی	استاتیک	استحکام سازه ای بنا
				مقاومت در برابر حوادث غیرمترقبه
		پیرنیا، ۱۳۷۴	فن ساختمان	شناخت و کاربرد صحیح و جزئیات
		دهشیدی، ۱۳۸۹		ساختمانی و اجرایی
		نقره کار، ۱۳۸۹		شناخت و کاربرد صحیح مصالح
	خودبستگی	پایداری	بوم آوردی	استفاده از مصالح بوم آورد
		پیرنیا، ۱۳۷۴		استفاده از تکنیک‌های ساخت موجود
		توسلی، ۱۳۷۰		
		مرتضی، ۱۳۸۷		
		حیبی، ۱۴۰۰	سبک، بافت و مصالح	در نظر گرفتن تأثیرات اقلیمی و بومی بر
		بهبادفر، ۱۳۸۹	سبک، بافت و مصالح نما	سبک، بافت و مصالح نما
			رنگ و نور	توجه به رنگ، نور، و روشنایی
		فرم و فضا ارکان و اجزا		رعایت خط آسمان در نمای ساختمان‌های مجاور
		امامقلو، ۱۳۷۹		در نظر داشتن فضای پر و خالی و الزامات حجمی
	توجه به ادراکات	زمینه گرایی		ایجاد حس تعلق، خاطره انگیزی و تداعی معانی فرهنگی
		الکساندر، ۱۳۹۵		توجه به استمرار ارزش‌ها و معیارهای مطلوب گذشته
		مهدوی نژاد، ۱۳۹۵	غنای حسی	استفاده از نمادها و نشانه‌های مطلوب فرهنگی
		لینچ، ۱۳۹۵	نماد و نشانه	
		حیبی، ۱۳۸۷	مقیاس و ابعاد	توجه به معناداری و قابل درک بودن
		انصاری، ۱۴۰۰		در نظر داشتن مقیاس انسانی و توجه به مقیاس زمینه
	خوانایی و نفوذ پذیری	بازشوها و ورودی‌ها		سهولت دسترسی به فضا و کیفیت نفوذپذیری
		الکساندر، ۱۳۹۵		جداره
				فلامکی، ۱۳۸۹

دیدگاه صاحب نظران

تصویر ۳. در خط آسمان این منطقه کاملاً اضافه طبقه و عدم رعایت قانون مشهود می‌باشد. در طراحی نما نیز استفاده از قوس‌های مراکشی و سنتوری ایجاد خطوط عمودی و نژینات سنگین مصداق‌های اشرافی‌گری و فخر فروشی است عدم رعایت ترازها و امتداد خطوط نما در نیش نسترن موجب شده ۳ ملک با وجود نمای فاخر منجر به بروز آشفتگی بصری شوند. ماخذ نگارنده

تصویر ۴. عدم تحقق معیارهای معماری ایرانی اسلامی در جداره بلوار بهشت ماخذ: نگارنده

جدول ۵. جمع بندی نمای بلوار بهشت ماخذ: نگارنده

درصد تحقق داده‌ها		شاخص	سنجه
درصد	نمره		
۱۰٪	۱	پیوستگی	وجود ارتباط با سایر فضاهای شهری
۵٪	۰/۵		اتصال و ارتباط اجزا
۱۰٪	۱	۲۳٪	پیروی از الگوی واحد در نما
۲۰٪	۲	وجود موتیف‌های اصلی و نمایان	
۷۰٪	۷	کاربرد مصالح مشترک	

ناحیه ۲ منطقه ۴ شهرداری در آن واقع شده است. بلوار بهشت به معابر مهمی مانند شیخ مفید، بلوار نسترن، امام سجاد و زنبیل آباد متصل گردیده است. این خیابان به دلیل همجواری با دانشگاه مفید و فضای سبز این دانشگاه جز مناطق مرغوب و اعیان نشین در قم در آمده است.

تصویر ۲. موقعیت قرار گیری ساختمان‌ها و تنوع در خط آسمان کاملاً مشهود است ماخذ: نگارنده

در بررسی‌های پژوهش ۵۴ خانه در جداره بلوار انتخاب و مورد ارزیابی قرار گرفتند در این راستا از طیف لیکرت ۵ تایی از امتیاز ۱ تا ۱۰ استفاده شد عدد ۱۰ بالاترین و عدد ۱ کمترین امتیاز را دارد. نتایج بررسی میدانی در جدول ۵ ارائه شده است.

در ساختمان‌های بلوار بهشت عدم پیوستگی خطوط نما، عدم رعایت تراز ارتفاعی طبقه همکف، اختلاف در تعداد طبقات ساختمان و وجود فرم‌های متفاوت در الگوی نما را می‌توان مشاهده نمود. در این ساختمان‌ها از المان‌های فرهنگ غربی مانند گنبد و سنتوری و نمادهای اشراف‌گرایی استفاده شده است استفاده زیاد از شیشه و اشراف به ابنیه مجاور موجب تضييع حقوق همسایگان شده است. عدم رعایت سطح اشغال مجاز باعث عدم هماهنگی در جداره شده است. ساختمان‌ها بدون سلسله مراتب و یکباره با فضای شهری مواجه شده است. تاسیسات در نمای ساختمان منجر به آشفتگی بصری شده است. استفاده از شیشه‌ها رفلکس با رنگ سبز موجب انعکاس نور و مزاحمت برای شهروندان می‌گردد.

ترکیب رنگ به کاررفته در محور سنگ‌های روشن می‌باشد که توانسته تا حدی به یکپارچگی بدنه کمک کند.

درصد تحقق داده‌ها			سنجه	شاخص
درصد	نمره	میانگین درصد		
۳۵٪	۳/۵	۳۵٪	توزیع عادلانه و متناسب بودن اجزا	تعادل
۱۵٪	۱/۵		عدم اشراف به فضای خصوصی مسکونی	حریم
۱۵٪	۱/۵	۲۲٪	عدم اشراف به درها و پنجره‌های مجاور	
۳۵٪	۳/۵		عدم مزاحمت ارتفاع و زائده‌های مرتفع ساختمان	
۱۵٪	۱/۵	۱۵٪	استفاده از مصالح عایق صدا/عدم وجود روزه‌های عبوردهنده صدا	حریم صوتی
۲۵٪	۲/۵	۲۵٪	نسبت مناسب بدنه به عرض در فضاها/عدم وجود فضاهای خطی یکنواخت	محصوریت
۱۰٪	۱	۱۰٪	وجود فضاهای نیمه عمومی / نیمه خصوصی	قلمرو
۱۵٪	۱/۵	۱۵٪	حس نزدیکی و حفاظت / حس امنیت	احساسات انسانی
۱۵٪	۱/۵	۱۵٪	استفاده از تزئینات تامین کننده کارکردهای دیگر / انعطاف پذیری بنا	کاربرد بودن اجزا
۱۵٪	۱/۵		عدم به کارگیری نقش برجسته و تزئینات بیگانه	
۶۵٪	۶/۵	۶۵٪	استحکام سازه ای بنا / مقاومت در برابر حوادث غیرمترقبه	استاتیک
۱۵٪	۱/۵	۱۵٪	شناخت و کاربرد صحیح و جزئیات ساختمانی و اجرایی	فن ساختمان
۱۵٪	۱/۵	۱۵٪	شناخت و کاربرد صحیح مصالح	مصالح شناسی
۵٪	۰/۵	۵٪	استفاده از مصالح بوم آورد/استفاده از تکنیک‌های ساخت موجود	بوم آوردی
۵٪	۰/۵	۵٪	در نظر گرفتن تأثیرات اقلیمی و بومی بر سبک، بافت و مصالح نما	سبک، بافت و مصالح
۵٪	۰/۵	۵٪	توجه به رنگ، نور و روشنایی	رنگ و نور

درصد تحقق داده‌ها			سنجه	شاخص
درصد	نمره	میانگین درصد		
۴۰٪	۴	۲۵٪	سادگی شکل کلی فضا و فرم	سادگی
۱۰٪	۱		عدم تفاخر و جلب توجه نما	
۰٪	۰	۲۵٪	برجستگی ابنیه و فضاهای مذهبی	مرکزگرایی
۵۰٪	۵		تقارن	
۵۰٪	۵	۵۰٪	شفافیت سطوح	تداوم
۶۰٪	۶	۵۰٪	موزونی روابط فضایی / اشکال	توازن
۷۵٪	۷/۵		موزونی فعالیت‌ها	
۱۰٪	۱	۱۰٪	رده بندی فضایی / رده بندی کالبدی / رده بندی عملکردها	سلسله مراتب
۱۰٪	۱		رده بندی در نگاره‌ها	
۱۰٪	۱		وجود فرم‌های سنتی (گنبد، قوس)	نمادگرایی
۱۰٪	۱	۲۰٪	کاربرد رنگ و بی رنگی‌های واجد ارزش	
۴۰٪	۴		وجود کنیبه و نوشته‌ها	طبیعت گرایی
۳۵٪	۳/۵	۳۵٪	حضور گیاه و درخت در فضا/حضور آب در فضا/ استفاده از ویژگی‌های طبیعی شکل زمین	
۱۰٪	۱	۱۰٪	استفاده از مصالح جلوه گر نور در بناهای مذهبی شاخص	نور
۱۰٪	۱	۱۰٪	کاربرد تزئینات (طرح‌های هندسی و اسلیمی) در بناهای مذهبی و شاخص	تزئین
۱۰٪	۱		تناسب ورودی	نسبت و تناسب اجزا
۳۵٪	۳/۵	۳۴٪	تناسب پیش آمدگی‌ها / تناسب کتیبه‌ها	
۵۵٪	۵/۵		تناسب مصالح	
۳۵٪	۳/۵		پیمون بندی	رمز و راز
۲۵٪	۲/۵	۲۵٪	پیچیدگی	
۴۵٪	۴/۵	۴۵٪	برخورداری از هوا و نور طبیعی	همه شمولی
۳۵٪	۳/۵	۳۵٪	حس امنیت آسایش اقلیمی	امنیت و آرامش

متنوع این گروه‌هاست. از این‌رو، ابتدا لازم بود بازیگران مؤثر در فرآیند شکل‌گیری مؤلفه‌های معماری ایرانی و اسلامی در نمای ساختمان‌ها شناسایی شده و از طریق مصاحبه با آنان، اطلاعات معتبری گردآوری شود. در شهر قم، سه گروه اصلی در این زمینه نقش‌آفرین هستند: مدیریت شهری، سازندگان و مردم. مفاهیم و مؤلفه‌های به‌دست‌آمده از مرحله کیفی پژوهش، همراه با یک پرسش‌کلیدی، در قالب پرسش‌نامه‌ای هدفمند در اختیار این سه گروه قرار گرفت. در مجموع، ۲۱ نفر برای پاسخگویی انتخاب شدند. پرسش اصلی مصاحبه‌ها ناظر بر علل عدم تحقق مؤلفه‌های معماری ایرانی-اسلامی در نمای ساختمان‌های بلوار بهشت بود که محتوای آن با توجه به ویژگی‌ها و نقش هر گروه، متناسب‌سازی شده بود. در گام بعد، متن مصاحبه‌ها پیاده‌سازی و جملات کلیدی بر اساس محتوای پاسخ‌ها و نقش پاسخ‌دهندگان، طبقه‌بندی شد. نتایج تحلیل‌ها نشان می‌دهد که اراده جدی برای اجرای کامل مؤلفه‌های مندرج در اسناد و مقررات معماری وجود ندارد و تنها بخشی از این موارد، آن هم در زمان صدور مجوز ساخت یا پایان کار، الزامی تلقی می‌شود. همچنین نظارت بر اجرای صحیح نماها بسیار محدود است و در بسیاری از موارد، مسئولان اجرایی فاقد دانش و تخصص لازم در این حوزه هستند. برخی از قوانین و مقررات نیز با اشکالات ساختاری و محتوایی همراه‌اند. با این حال، زمانی که این ضوابط به صورت رسمی در قالب قانون یا مقررات ارائه می‌شوند، لازم‌الاجرا تلقی شده و می‌توان از طریق اجرای آن‌ها به شناسایی نواقص و اصلاح تدریجی آن‌ها اقدام کرد. اما زمانی که این ضوابط اساساً وارد مرحله اجرا نمی‌شوند، امکان ارزیابی و بازنگری نیز فراهم نمی‌شود. از سوی دیگر، سازندگان در این منطقه معمولاً با هدف سرمایه‌گذاری و واگذاری واحدهای ساخته‌شده به خریداران فعالیت می‌کنند و در این مسیر، اقتصاد را به‌عنوان اصلی‌ترین معیار تصمیم‌گیری در نظر می‌گیرند. در نتیجه، تمایلات و سلیقه‌های خریداران را در اولویت قرار داده و در برخی موارد، از اجرای مؤلفه‌ها و عناصر معماری مورد تأکید در اسناد رسمی صرف‌نظر می‌کنند. این رویکرد به‌ویژه در استفاده از مصالح و بافت‌های غیربومی نمود بیشتری دارد. یکی از علل اصلی بی‌میلی نسبت به استفاده از مصالح بومی، سهولت اجرا، سرعت در فرآیند ساخت و قیمت پایین‌تر مصالح غیربومی است. در کنار این عوامل، باید به ذائقه زیبایی‌شناختی عامه مردم نیز اشاره کرد که در مواردی با اصول معماری بومی همخوانی ندارد. از سوی دیگر، برای افزایش متراژ مفید واحدها و در پی آن، کسب سود بیشتر، برخی سازندگان از رعایت توصیه‌های طراحی صرف‌نظر می‌کنند که این امر بر کیفیت زیبایی‌شناختی نمای ساختمان‌ها نیز تأثیر منفی می‌گذارد. مصاحبه با ساکنان، به‌عنوان بهره‌برداران اصلی این فضاها، نشان می‌دهد که یکی از موانع اساسی در اجرای مؤلفه‌های معماری ایرانی-اسلامی،

شاخص	سنجه	درصد تحقق داده‌ها	
		میانگین درصد	نمره درصد
ارکان و اجزا	رعایت خط آسمان در نمای ساختمان‌های مجاور	۵٪	۰/۵
	در نظر داشتن فضای پر و خالی و الزامات حجمی	۵٪	۰/۵
زمینه‌گرایی	ایجاد حس تعلق، خاطره انگیزی و تداعی معانی فرهنگی	۵٪	۰/۵
	توجه به استمرار ارزش‌ها و معیارهای مطلوب گذشته	۵٪	۰/۵
نماد و نشانه	استفاده از نمادها و نشانه‌های مطلوب فرهنگی/توجه به معناداری و قابل درک بودن	۵٪	۰/۵
	در نظر داشتن مقیاس انسانی و توجه به مقیاس زمینه	۵٪	۰/۵
بازشوها و ورودی	سهولت دسترسی به فضا و کیفیت نفوذپذیری جداره	۳۵٪	۳/۵

توازن در فعالیت‌ها و شکل فضایی با ۶۷/۵ ، استحکام با ۶۵ درصد و تداوم و شفافیت سطوح با ۵۰ درصد رتبه‌های اول تا سوم تحقق را به خود اختصاص داده‌اند.

در ارزیابی ساختمان‌های مورد مطالعه معیارهای مرتبط با عناصر کالبدی مانند بوم‌آوردی، ارکان نما، نمادشناسی و توجه به مقیاس با ۵ درصد کمترین میزان تحقق را به خود اختصاص داده بودند. در مرتبه بعدی عدم استفاده از فضاهای بینابینی و حریم، در اتصال به بدنه شهری است نوع تزئینات استفاده شده مطابق با معیارهای ایرانی اسلامی نبودند و رده بندی فضایی و نگاره‌ها نیز ۱۰ درصد امتیاز تحقق را کسب کردند. معیار اشراف و رعایت حریم همسایگان و پیوستگی اجزا نما در محور شهری نیز جز مؤلفه‌هایی با ۲۳ درصد تحقق و دارای امتیاز پایینی بود.

۲-۵. علل عدم تحقق معیارهای معماری ایرانی و اسلامی در محله بهشت

در شکل‌گیری نمای ساختمان‌ها، نهادها و گروه‌های مختلفی نقش دارند که میزان و نحوه تأثیرگذاری هر یک از آن‌ها متفاوت است. بررسی دلایل عدم تحقق برخی از مؤلفه‌های معماری در ساختمان‌های واقع در بلوار بهشت، مستلزم توجه به دیدگاه‌های

خصوصی، فقدان مرکزگرایی و شاخصه‌های اسلامی، به تضعیف هویت بصری و آشفتگی در منظر شهری منجر شده‌اند. از سوی دیگر، تحلیل اسناد بالادستی از جمله سیاست‌های کلی نظام در حوزه مسکن و شهرسازی، سند‌های توسعه‌ای، و مصوبات کمیته نما، نشان می‌دهد که این اسناد به‌طور عمده کلی‌نگر بوده و فاقد معیارهای دقیق، سنجه‌پذیر و قابل اجرایی در سطح محلی هستند. نبود همگرایی میان مفاهیم نظری، اسناد راهبردی و عملکرد میدانی باعث شده تا فرآیند طراحی نما به‌صورت سلیقه‌ای و بدون پشتوانه هویتی انجام پذیرد. پژوهش حاضر با تدوین مجموعه‌ای از شاخص‌ها و مؤلفه‌های طراحی نما مبتنی بر اصولی همچون توحید، عدالت، مرکزگرایی، مردم‌واری، حریم، وحدت، توازن، سادگی و هویت، تلاش می‌کند تا الگویی عملیاتی برای طراحی نماهای شهری متناسب با شهر اسلامی ارائه کند. در این راستا، پیشنهاد می‌شود:

- ۱- تدوین چک‌لیست‌ها و دستورالعمل‌های اجرایی مبتنی بر شاخص‌های اسلامی-ایرانی؛
- ۲- بازنگری در ضوابط کمیته نما با حضور متخصصان حوزه معماری اسلامی؛
- ۳- استفاده از مصالح بومی و هماهنگ با اقلیم؛
- ۴- ارتقاء آموزش معماران و نهادهای اجرایی در زمینه طراحی مبتنی بر هویت؛
- ۵- تقویت ارتباط بین اسناد راهبردی و اجرای پروژه‌های شهری. نتیجه نهایی پژوهش تأکید دارد که تنها از طریق یکپارچگی میان مبانی نظری، مستندات اجرایی و درک صحیح از زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی، می‌توان به بازآفرینی منظر شهری اسلامی و ارتقاء کیفیت فضاهای عمومی در شهرهایی مانند قم دست یافت.

تقدیر و تشکر

این مقاله از پژوهشی با همین عنوان میان دانشگاه آزاد اسلامی قم و شهرداری قم استخراج شده است بدین وسیله مراتب قدردانی از شهرداری قم جهت تأمین مالی پروژه اعالم می‌گردد.

References

1. Bamanyan, M. (2007). The Image of the City and Its Criteria in Islamic Architecture. Tehran: University of Tehran.
2. Burckhardt, T. (1990). Islamic Art: Its Meaning and Language (Trans. Jalal Sattari). Tehran: Soroush.
3. Diba, K. (1999). The Identity of Contemporary Iranian Architecture. Tehran: Fekr-e No.
4. Dehshidi, M. (2010). Urban Image and Contemporary Urban Design. Tehran: Tahan.

ناسازگاری برخی از سلاطین عمومی با الگوهای مورد تأکید در اسناد رسمی است. به نظر می‌رسد حتی تدوین مقررات الزام‌آور نیز نمی‌تواند به تنهایی تضمین‌کننده اجرای کامل این مؤلفه‌ها باشد. برای نمونه، شماری از شهروندان نماهای موسوم به «رومی» را به نماهای آجری که ریشه در سنت‌های بومی دارد، ترجیح می‌دهند.

جدول ۶. جمع بندی مفاهیم و شاخص‌های کلیدی از پرسشنامه‌ها ماخذ: نگارنده

گروه‌های مؤثر	مفاهیم و شاخص‌های کلیدی	علل عدم تحقق
مدیریت شهری	فقدان مدیریت یکپارچه در مدیریت سیما و منظر	۱- عدم تدوین قوانین مناسب و به روز
	تعدد عوامل مداخله گر مؤثر در سیما و منظر	۲- عدم اشتراک نظر در زمینه معیارهای معماری ایرانی اسلامی و مصداق‌های آن
	ضعف قانون و وجود فساد اداری	۳- ضعف در نظارت و مرتب با معیارهای ایرانی - اسلامی
	ضعف در شرح خدمات و نظام کارشناسی به ویژه در بعد نظارت بر حسن نظارت بر اجرای نما	عدم تطابق قوانین با نیازهای روز
	ضعف در تشریح و تدوین قوانین مرتبط با معیارهای ایرانی - اسلامی	سطح عملی نازل قوانین
سازندگان	عدم توجه به مسائل اقتصادی	توجه به مسائل اقتصادی
	در نظر گرفتن سلیقه کارفرما و معیارهای مد در جامعه	توجه به طرح‌هایی با زمان اجرای کوتاه و تخصص‌های موجود در بازارکار
مردم	عدم علاقه به معیارهای مورد تأکید در دستورالعمل‌ها	عدم تمایل به هزینه بالاتر برای طراحی‌هایی که به معیارها نزدیک باشد
	عدم توجه به موضوع نما و سیمای شهر برای مردم و توجه به ابعاد عملکردی ساخت و ساز	عدم توجه به موضوع نما و سیمای شهر برای مردم و توجه به ابعاد عملکردی ساخت و ساز

۶. جمع بندی

سیمای شهری به‌عنوان آینه‌ی بیرونی فرهنگ، هویت و باورهای جامعه، نقش کلیدی در ارتقاء کیفیت ادراکی و زیباشناختی فضاهای شهری دارد. با بررسی نماهای ساختمان‌های محور بلوار بهشت شهر قم مشخص شد که علی‌رغم اهمیت جایگاه شهر قم در ساختار مذهبی کشور، وضعیت نماها با اصول معماری ایرانی-اسلامی فاصله زیادی دارد. نماهایی با خطوط نامنظم آسمان، استفاده نامتجانس از مصالح، بی‌توجهی به حریم

22. Ewing, R. (2006). Measuring urban design qualities related to walkability. *Journal of Urban Design*, 14(1), 65-84.
23. Kaplan, R., & Kaplan, S. (1981). *The experience of nature: A psychological perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
24. Lynch, K. (1981). *A theory of good city form*. Cambridge, MA: MIT Press.
25. Nasr, S. H. (1987). *Islamic art and spirituality*. Albany: State University of New York Press.
26. Southworth, M. (1989). Theory and practice of contemporary urban design. *Journal of Urban Design*, 4(1), 19-34.
27. Trancik, R. (1986). *Finding lost space: Theories of urban design*. New York: Van Nostrand Reinhold.
28. Saduq, M. ibn 'Ali. (1998). *Man La Yahduru al-Faqih* (4th ed.). Qom: Islamic Publishing Institute. (Original work written ca. 10th century A. D.)
29. Nuri Tabarsi, H. b. Muhammad. (2008). *Mustadrak al-Wasa'il wa Mustanbat al-Masa'il*, Vol. Qom: Al al-Bayt (A) Institute.
30. Tabataba'i, S. M. H. (2011). *Tafsir al-Mizan* (Vol. 15, p. 170). Qom: Islamic Publishing Office, Society of Seminary Teachers
31. Sitte, C. (1889). *City Planning According to Artistic Principles*. Vienna: Carl Graeser.
32. *(Original title: Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen
33. Vielich, R. R. (1983). *Urban Design Reading* (Persian translation). [Place and publisher unknown].
34. Carmona, M., Heath, T., Oc, T., & Tiesdell, S. (2010). *Public Places, Urban Spaces: The Dimensions of Urban Design* (2nd ed.). Oxford: Architectural Press.
35. Punter, J., & Carmona, M. (2003). *The Design Dimension of Planning: Theory, Content and Best Practice for Design Policies*. London: Routledge.
36. Haughton, G., & Hunter, C. (1994). *Sustainable Cities*. Oxford: Routledge
37. Goodey, B. (1993). *Urban Design Quality*. [Place of publication unknown]: [Publisher unknown]
5. Habibi, M. (1999). *From Shahr to Shar*. Tehran: University of Tehran.
6. Hakim, N. (2002). *Urban Design in Islam*. Tehran: Iranian Center for Urban and Architectural Studies.
7. Khorramshad, H. (2023). *Policy Document on Iranian-Islamic Architecture and Urban Planning*. Tehran: Supreme Council of the Cultural Revolution.
8. Seyed Hosseini, Sh. (2011). *An Introduction to Aesthetics in Islamic Art*. Tehran: Soroush.
9. Saduq, M. b. A. (1988 A. H.). *Man La Yahduru al-Faqih*. Qom: Islamic Publishing Institute.
10. Tabataba'i, S. M. H. (2011). *Tafsir al-Mizan*, Vol. 15. Qom: Islamic Publishing Office, Society of Seminary Teachers.
11. Farabi, M. (1997). *Enumeration of the Sciences* (Ed. Ali Owji). Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies.
12. Falamaki, M. M. (2010). *Revitalization of Historical Buildings and Cities*. Tehran: University of Tehran.
13. Noghrekar, K. (2008). *Theoretical Foundations of Architecture*. Tehran: Iran University of Science and Technology.
14. Naghi Zadeh, A. (2013). *Theoretical Foundations of Urban Design*. Tehran: Iran University of Science and Technology.
15. Nasr, S. H. (1996). *Wisdom and Islamic Art* (Trans. Enshe'allah Rahmati). Tehran: Soroush.
16. Tavassoli, G. H. (1991). *The Image of the City*. Tehran: Iranian Center for Urban and Architectural Studies.
17. Mortaza, M. (2008). *Principles of Islamic Urban Landscape Design*. Tehran: Iranian Center for Urban and Architectural Studies.
18. Pirnia, M. K. (1995). *Stylistics of Iranian Architecture*. Tehran: Soroush Danesh.
19. Alexander, C. (1979). *The timeless way of building*. New York: Oxford University Press.
20. Bentley, I. (1985). *Responsive environments: A manual for designers*. London: Architectural Press.
21. Cullen, G. (1961). *The concise townscape*. London: The Architectural Press.

40. Coleman, E. (1987). [Unknown Title]. [Place of publication]: [Publisher].
41. Tibbalds, F. (1992). Making People-Friendly Towns: Improving the Public Environment in Towns and Cities. London: Taylor & Francis.
42. Nasar, J. L. (1992). The Evaluative Image of the City. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
38. Charles, HRH The Prince of Wales. (1989). A Vision of Britain: A Personal View of Architecture. London: Doubleday.
39. Bentley, I., Alcock, A., Murrain, P., McGlynn, S., & Smith, G. (1992). Responsive Environments: A Manual for Designers. London: Architectural Press.